

OVERVÅGNING SOM KULTUR

DET FØRSTE KAMERA

I sommeren 1980 fejrede Hobro sit tusindårs jubilæum, og der var pyntet op til fest. Den centrale del af byen var udsmykket med flotte træer til 2.500 kroner stykket. Desværre var der problemer med hærværk. Allerede den første nat blev de vandaliseret. Den dyre udsmykning var ødelagt, og særligt byens forretningsdrivende var utilfredse.

Så fik Gågadeforeningen en god ide. Hvad med at opsætte kamera i byens centrum? På den måde kunne man jo gennemse optagelserne næste dag og identificere bøllerne. Som sagt så gjort.

Og reaktionerne udeblev ikke. Pludselig var den lille himmerlandske by på alles læber, og journalister fra hele landet valfartede til for at se kameraet og tale med de lokale. Mange af byens borgere var oprørte. De frygtede, at kameraet ikke bare ville filme eventuelle ugerninger, men også helt almindelige menneskers færden i nattelivet. Og det havde de jo til en vis grad ret i. Andre mente, at der ikke noget at frygte, hvis man havde rent mel i posen.

Selvom der kun var tale om et enkelt kamera, der hurtigt blev taget ned igen, så var debatten om danskernes

holdning til overvågning for alvor skudt i gang. Den førte til landets første lov om tv-overvågning, som kom i 1982. I denne lov blev overvågning på gader og stræder for første gang i Danmark reguleret: Siden da må private forretningsdrivende som hovedregel ikke filme udendørs, men gerne indenfor i butikken.

Der blev selvfølgelig indbygget nogle undtagelser. For eksempel ved pengeautomater og indgange til banker – eller ”bankrøvernes omklædningsrum”, som de går under i visse kredse. Loven om tv-overvågning er siden hen blevet lempet flere gange.

Dengang frygtede danskerne registerstaten. I dag bruger vi udtrykket overvågningssamfundet, men frygten er den samme. Vi er bange for PET, amerikanske NSA og andre internationale efterretningstjenester.

Politikere, journalister og debattører taler om, at vi er på vej ned ad en glidebane mod et udemokratisk, ubehageligt og i virkeligheden udansk samfund. En tilværelse uden privatliv og frihed og en verden styret af bureaukrater og store internationale virksomheder. Den forestilling står selvsagt i skærende kontrast til den om, at vi har opbygget et hyggeligt samfund med sammenhold og fælles begejstring over kongerigets helte.

Sådan er den historie om overvågning, vi plejer at høre. Frygt og glidebaner. Men jeg vil fortælle en anden historie. Den om, at overvågning – på godt og ondt – er dybt vævet ind i vores liv og kultur. **Danmark er allerede et overvågningssamfund**, og det er derfor interessant at beskrive det. På den måde kan vi forstå, hvordan det er

blevet til, og hvad det gør ved os som mennesker og borgere.

For overvågning er på ingen måde en ny idé. Og heller ikke kun noget, ondskabsfulde diktaturer benytter sig af. Alle moderne samfund baserer sig i en vis grad på overvågning, for indsamling og behandling af informationer er en glimrende måde at styre befolkninger på.

Den franske filosof Michel Foucault er berømt for at påpege denne sammenhæng mellem overvågning, styring af og viden om individer. Han beskriver for eksempel, hvordan overgangen fra korporlige straffemetoder til vores moderne disciplinære system var med til at gøre overvågning til statens vigtigste instrument.

Foucaults nøgleord er 'disciplin', men den måde, han bruger det på, har umiddelbart ikke noget at gøre med den sorte skole eller andre lignende associationer. Disciplin betyder ifølge Foucault at træne og vurdere individer i forhold til nogle meget specifikke opgaver. Disse individer kan så indgå som tandhjul i samfundets store maskineri.

Moderne straf forsøger derfor at afrette og styre de enkelte individer. Dommere sender kriminelle i fængsel med det primære formål at gøre dem til retskafne borgere igen. Den ambition havde magthaverne ikke i middelalderen for eksempel. Eventuelle afvigere fra normen var dengang at betragte som udstødte og opgivne af det etablerede samfund, så dem radbrækkede torturbøddler som straf på alle ledder og kanter.

Nutidens strafudmålinger indebærer heldigvis ikke den slags håndarbejde. Til gengæld er der en hel del papirar-

bejde, hvor betjente og socialarbejdere dokumenterer en masse specifik viden om den enkelte fange i journaler og registre. Det gør det muligt at behandle fanger som individer med forskellige evner og udfordringer.

Foucault mener, at denne måde at tænke på har spredt sig til resten af det moderne samfund. I skoler, på fabrikker, i militæret, på hospitalet – i alle vores store institutioner – bliver hver elev, arbejder, soldat eller patient styret ved hjælp af en række officielle dokumenter. Vi lever altså på sin vis alle i Foucaults fængselsagtige samfund.

Eksamenspapirer, arbejdsdokumenter, soldaterpapirer, patientjournaler – al denne viden om hvert individ i samfundet arkiveres og bruges som middel til styring. Disse mange spor af viden bruges af arbejdsgivere til at kvalificere eller diskvalificere ansøgere, som man måske ikke engang har talt med. Eller af politikere til at fastsætte, hvor mange unge der kan læse videre på henholdsvis dramaturgi og ingeniørvidenskab med henblik på fremtidens arbejdsmarked. Vi kan med andre ord ikke gemme os for samfundet.

Internettet har de sidste to-tre årtier ændret vores liv på mange måder, også hvordan overvågning foregår i praksis, og det giver god mening at sige, at **vi lever i en overvågningskultur**. Kameraer, kreditkort, sygesikringsbeviser, smartphones, løbeure og onlinebaserede sociale netværk som Facebook er blot nogle få eksempler på de mange teknologier, der bidrager til den omfattende overvågning, vi møder i vores hverdag.

Men kvalificerer alle disse fænomener sig egentlig som

overvågning? Ja, i hvert fald hvis vi spørger den skotske sociolog David Lyon. Han er en hovedskikkelse i de sidste 30 års forskning inden for feltet og definerer overvågning som den fokuserede, systematiske og rutinemæssige opmærksomhed på personlige forhold med henblik på at påvirke, lede, beskytte eller styre.

Det er klart, at denne definition åbner for, at mange aktiviteter kvalificerer sig som overvågning. Men det gør i mine øjne kun definitionen mere praktisk, da det gør det nemmere at forstå sammenhængene i og betydningen af den megen overvågning. Og så undgår vi den uheldige misforståelse, at overvågning kun er noget, spioner, efterretningstjenester og store, hemmelige databaser begiver sig af med.

I virkeligheden handler overvågning heller ikke kun om magtforholdet mellem stat og borger eller for den sags skyld mellem virksomhed og forbruger. Vi overvåger – og våger over – hinanden som medmennesker, medborgere og som brugere af sociale medier, og vi overvåger os selv med nye teknologier og tjenester, når vi tracker skridt, måler puls og kvantificerer søvn. Vores overvågningskultur har dybe rødder – både i filosofien, historien og skønlitteraturen.

DEN ONDE STOREBROR

Vi kommer selvfølgelig ikke uden om Big Brother, som den britiske forfatter George Orwell præsenterede os for i sin roman *1984* fra 1949. I bogen beskriver Orwell et samfund uden mulighed for privatliv og med absolut statskon-

trol, udtrykt i sloganet ”Big Brother holder øje med dig”. Det kan hovedpersonen Winston Smith læse på plakater overalt i fortællingens udgave af London.

Romanen skildrer Winstons liv, som det udfolder sig i den totalitære stat, Oceanien. Vi følger hans lange nedtur, som er den triste historie om individet, der straffes ubarmhertigt for sit ensomme forsøg på at gøre oprør mod systemet. Ud over elektrochok og anden grusom tortur bliver Winston hjernevasket og tvunget til at indse, at kampen for frihed og kærlighed i virkeligheden var en slags galskab. Han ender som en trist og ensom alkoholiker, der trøster sig med at have ’genfundet’ kærligheden til Big Brother.

Undervejs stifter vi bekendtskab med ministerier for sandhed, fred, rigdom og kærlighed, der alle dækker over deres modsætning, nemlig henholdsvis propaganda, krig, rationering og disciplinering. Statens såkaldte nysprog muliggør dette kneb, hvis grundlæggende formål er at uddrive al form for mening og nuance. Med nysproget kan borgerne ikke sætte ord på regimets grusomheder.

Vi hører også om inderpartiet, dvs. statens politiske aristokrati, der styrer proletarerne i yderpartiet. Staten har desuden glædeslejre, som er en nysproglig udgave af koncentrationslejre. Og det hemmelige, gestapoagtige tankepoliti styrer borgerne med hård hånd ved hjælp af en altomfattende overvågning. Bag alle disse institutioner står Big Brother, hvis egentlige identitet vi aldrig lærer at kende. Måske er han blot en bekvem ledermyte skabt til lejligheden af den oceaniske stat.